

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2017 metai

2

LI

Vilnius 2018

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2017

2

Vilnius 2018

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2017

2

Vilnius 2018

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

BERNADETTA M A N Y Ś

Adomo Mickevičiaus universitetas, Poznanė

1760 METŲ GAISRO VILNIUJE PASEKMĖS, REMIANTIS *KURIER LITEWSKI* PRANEŠIM AIS

Gaisrai, kaip ir epidemijos bei badas yra stichinės nelaimės, persekiojančios žmogų nuo senų senovės¹. Jų pasekmės tiesiogiai paveikia miestų, kuriuose jie kyla, urbanistines formas. Ugnies pasiglemžti pastatai yra atstatomi (paliekant tą pačią paskirtį arba suteikiant kitą, laikantis tuo metu vyraujančio architektūrinio stiliaus arba paisant naujos srovės) arba ir ne. Tad tam tikroje miesto dalyje „tarsi Feniksas iš pelenų“ gali atgimti naujas gyvenimas, o kartu su juo ir ūkinė, kultūrinė ar religinė gyventojų veikla. Priešingu atveju miestas tampa tarsi „šveicarišku sūriu“ – ugnies pasiglemžti pastatai žioji lyg skylės, ardančios tankų miesto užstatymo tinklą. Degėsių vietose atsiranda tuščių erdvių, kurios daugybę metų gali likti neįsisavintos.

Remiantis istoriniuose šaltiniuose randamų duomenų analize bei informacija, esančia dalykinėje literatūroje, galime tvirtinti, jog XVIII a. ugnis Vilnių niokojo bent keliolika kartų². Vadinamaisiais didžiaisiais gaisrais, sudeginusiais labai didelę miesto dalį, reiktų laikyti 1706³,

¹ A. K a r p i ņ s k i, *W walce z niewidzialnym wrogiem. Epidemie chorób zakaźnych w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa demograficzne, społeczno-ekonomiczne i polityczne*, Warszawa, 2000, s. 5. Apie gaisrus dar žr.: T. N a r u s z e w i c z, *Požary miast pogranicza powiatów grodzieńskiego i kowieńskiego w końcu XVIII wieku*, *Studia Podlaskie*, t. 21, 2013, s. 89–111. Čia pateikiama ir platesnė temos literatūra.

² XVIII a. Vilniaus gaisrus skaičiavo Antanas Rimvydas Čaplinskas. Jis teigė, jog LDK sostinė degė dešimt kartų: 1700, 1706, 1712, 1715, 1721, 1737, 1741, 1748, 1749, 1763 m., žr. A. R. Č a p l i n s k a s, *Vilniaus istorija. Legendos ir tikrovė*, Vilnius, 2010, p. 131–132. Juzefas Ignacas Kraševskis (*Józef Ignacy Kraszewski*) savo darbe, skirtame Vilniaus miesto istorijai iki 1750 m., nurodė, kad jų buvo penki, žr. J. I. K r a s z e w s k i, *Wilno od początku jego do roku 1750*, t. 2, Wilno, 1840, s. 88–96.

³ Gaisras kilo 1706 m. gegužės 18 d.; žr. J. I. K r a s z e w s k i, *min. veik.*, p. 83–84.

1737⁴, 1748⁵, 1749⁶ bei 1760 m. gaisrus. Būtina pabrėžti, kad apie pastarąjį gaisrą tiek lietuvių, tiek lenkų istoriografija dažniausiai nutylėdavo arba užsimindavo labai lakoniškai⁷. Vis dėlto publikuojamas šaltinis įrodo, jog 1760 m. gaisrą, be jokios abejonės, reikia laikyti vienu didžiausių XVIII a. Vilniaus gaisrų. Jam praūžus, panašiai kaip ir per ankstesnius didžiuosius gaisrus, buvo suniokota itin didelė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinės dalis. Ši publikacija atskleidžia, kad 1760 m. sudegė daugiau namų (rūmų, mūrnamių, dvarų ir dvarelių – 557) nei 1749 (292 mūrnamiai ir dvarai) ar 1748 m. (469 mūrnamiai ir dvarai). Kadangi ši 1760 m. stichija iki šiol beveik nebuvo minima istoriografijoje, neretai ir istorikų išvados apie Vilniaus gaisrus būdavo netikslios. Lietuviškoje Vilniaus istorijoje, išleistoje 1968 m., nurodoma, jog degėsių ir griuvėsių gausa, buvusi Lietuvos sostinėje 1763 m., tai XVIII a. penktojo dešimtmečio gaisrų liekanos – ir tuo remdamiesi autoriai padarė išvadą apie XVIII a. viduryje mieste nuolat tvyrojusią netvarką. Mat 1763 m. miesto valdžia kreipėsi į Abiejų Tautų Respublikos seimą prašydama paramos, o savo prašyme minėjo, jog Vilniuje dar daug namų griuvėsių, kuriuos būtina tvarkyti⁸. Tačiau žinant apie 1760 m. Vilniaus gaisro mastą nekyla abejonių, jog Vilniaus valdžia savo skunde minėjo ne 1748 ir 1749, o 1760 m. gaisro pasekmes. Čia galime prisiminti, jog seimas atsižvelgė į Vilniaus miesto valdžios skundą ir 1766 m. nurodė sustiprinti priemones, saugančias miestą nuo gaisrų bei uždraudė Vilniuje statyti medinius namus⁹.

Informacijos apie 1760 m. įvykius randame dviejuose *Kurier Litewski* numeriuose, saugomuose Jogailaičių bibliotekoje (*Biblioteka Jagiellońska*) Krokuvoje¹⁰. Minėtas savaitraštis buvo pirmasis Lietuvoje periodiškai spausdintas informacinis laikraštis, kurį

⁴ Ugnis pasirodė 1737 m. birželio 2 d., žr. ten pat, p. 89. Taip pat žr.: *Kurier Polski* (toliau – *KP*) 1737, nr. 24, *Z Wilna* [1737 VI 9]; ten pat, nr. 25, *Z Wilna* [1737 VI 9].

⁵ B. M a n y ś, „Przezacny wodzu Litwy Palemonie, Twoja stolica często w ogniu płonie“. Obraz Wilna po pożarach z 1748 i 1749 roku na podstawie relacji Bazylego Bonifacego Jachimowicza, „*Trzeba dyscypliny – bez niej nie da się pasji składnie wyrazić...*“ *Studia z dziejów nowożytnych (XVI–XVIII w.)*, red. M. Forycki, A. Perłakowski, F. Wolański, Poznań, 2012, s. 287–302. Taip pat žr.: J. I. K r a s z e w s k i, min. veik., p. 90–94.

⁶ J. I. K r a s z e w s k i, min. veik., p. 94–96.

⁷ A. R. Č a p l i n s k a s, min. veik., p. 131–132; Jerzy Paszcenda apie gaisrą rašė: „1760 m. gegužės 28 d. gaisras pasiglemžė šiaurinę miesto dalį ir priemiestį prie Žaliojo tilto. Kilo grėsmė Šv. Ignato bažnyčiai, nes vėjo nešamos degančios žarijos krito ant šoninės navos stogo, tačiau jis buvo laiku užgesintas“, žr. J. P a s z e n d a, Wpływ pożarów Wilna na architekturę późnego baroku, *Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w.*, red. J. Lileyko, Lublin, 2000, s. 487–494. Apie 1760 m. gaisrą vos keliais žodžiais užsimena ir Vladas Drėma. Žr. V. D r ė m a, *Dinges Vilnius*, Vilnius, 1991, p. 220.

⁸ J. J u r g i n i s, V. M e r k y s, A. T a u t a v i č i u s, *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*, Vilnius, 1966, p. 180.

⁹ Seimo konstitucija „Miesto Wilno“, *Volumina legum*, t. 7, Petersburg, 1860, s. 242–243. Taip pat žr. J. J u r g i n i s, V. M e r k y s, A. T a u t a v i č i u s, min. veik., p. 180.

¹⁰ *Kurier Litewski* (toliau – *KL*) 1760, nr. 7, *Z Wilna* [1760 V 30]; ten pat, nr. [8], *Z Wilna* [1760 VI 6], *Biblioteka Jagiellońska*, Stare Druki 1690 IV czasop.

1760–1763 m. LDK leido Vilniaus jėzuitai¹¹. 1760 m. septinto numerio, pasirodžiusio gegužės 30 d., puslapiuose galime perskaityti informaciją apie gaisro priežastis bei rasti gana tikslų Vilniui padarytų nuostolių aprašymą¹². Kitame savaitraščio numeryje, pasirodžiusiame po septynių dienų, t. y. 1760 m. birželio 6 d., pateikiamose žiniose iš LDK sostinės yra ir tam tikras nuostolių, kurių patyrė sostinė dėl gaisro, apibendrinimas. Anoniminis pranešimo autorius palygino šią žalą su padaryta 1748¹³ ir 1749¹⁴ m. kilusių gaisrų. Reikia pabrėžti, jog iki šiol tai vieninteliai surasti tekstai, aprašantys miesto būklę iš karto po 1760 m. gaisro.

Spaudos pranešimai dėl savo specifikos leidžia tik iš dalies atsakyti į klausimus apie Lietuvos sostinės būklę. Minėtas šaltinis daugiausia duomenų suteikia atsakymams į šiuos klausimus: a) kuri miesto dalis sudegė; b) kokiose gatvėse vyko gaisras; c) kokią žalą dėl sudegusių pastatų patyrė miestas. Atkreiptinas dėmesys, jog XVIII a. spaudoje daugiausia randame informacijos apie viešosios paskirties pastatų sunaikinimą (pvz., rotušė arba sakraliniai pastatai, t. y. bažnyčia, vienuolynas), rečiau apie privačius statinius. Apie antrosios grupės objektus dažniausiai randame informacijos apie žalą, kurią patyrė aukštas pareigas einantys valstybės pareigūnai bei turtingi bajorijos atstovai, turėję nuo gaisro nukentėjusioje miesto dalyje savo rūmų arba mūrnamių.

Verta paminėti, kad iki šiol Lenkijos ir Lietuvos istoriografijoje 1760 m. kilusio gaisro priežastys ir pasekmės neišanalizuotos¹⁵. XVIII a. gaisrų Lietuvos sostinėje kontekste randame tik smulkių užuominų darbuose, skirtuose Vilniaus istorijai, arba monografijose apie atskirus sakralinius objektus¹⁶. Vis dėlto reikia paminėti, jog XVII ir XVIII a. nuolat siautę gaisrai LDK sostinėje buvo kun. Jerzy Paszendos SJ tyrimų objektas – tyrinėtojas labai bendrais bruožais bandė analizuoti jų poveikį vėlyvojo baroko architektūrai¹⁷. Kalbant apie XVIII a. kataklizmus, iki šiol išsamiau aptarti du iš keturių anksčiau minėtų „didžiųjų gaisrų“ – tai 1748 ir 1749 m. kilę gaisrai¹⁸.

¹¹ R. Jakubėnas, Początki i sytuacja prasy w Europie i w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 20: *Senosios raštijos profiliai*, Vilnius, 2005, p. 159–202; R. Jakubėnas, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII w.*, Kraków, 2005; R. Jakubėnas, Początki prasy periodycznej w Wilnie, *Litwa: dzieje, naród, kultura. Materiały z konferencji naukowej w Krakowie w dn. 8–10 maja 1997 r.*, red. G. Lemanaitė, P. Bukowca, Kraków, 1998, s. 87–95.

¹² *KL*, 1760, nr. 7, *Z Wilna* [1760 V 30].

¹³ *KP*, 1748, nr. 604, *Z Wilna* [1748 VI 16].

¹⁴ Ten pat, 1749, nr. 666, *Z Wilna* [1749 VI 14].

¹⁵ Naujos informacijos apie nagrinėjamą temą turėtų pateikti tyrimai, atlikti įgyvendinant projektą „Abiejų Tautų Respublikoje XVI–XVIII amžiuje vykę gaisrai, jų ekonominės, visuomeninės ir kultūrinės pasekmės“ (*Požary w miastach Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa ekonomiczne, społeczne i kulturalne*), kuriems vadovavo Andrzejus Karpińskis, vykdytą 2012–2017 m.

¹⁶ A. R. Čaplinskas, min. veik., p. 130–132.

¹⁷ J. Paszenda, min. veik., p. 487–494.

¹⁸ B. Manys, min. veik., p. 287–302.

Pagal 1760 m. gegužės 30 d. *Kurier Litewski* skaitytojams pateiktą informaciją, gaisras kilo gegužės 28 d., trečiadienį, apie vienuoliką valandą dienos. Jo židiny buvo viename iš dvarelių, esančių už Aušros vartų. Laikraštyje rašė, kad žiežirbos, kilusios iš to dvarelio kamino, ir sukėlė vėlesnę katastrofą¹⁹.

Ugnis kilo pietinėje miesto dalyje ir beveik visą ją apėmė²⁰, panaši situacija anksčiau buvo nutikusi ir 1749 m.²¹ Greitam ugnies plitimui tiek šiaurės, tiek vakarų kryptimi, be jokios abejonės, turėjo įtakos oro sąlygos, itin aukšta oro temperatūra, būdinga gegužės mėnesiui, ypač jo antrajai pusei. Savaime aišku, reikšmingas buvo ir vėjas, padedantis kilti naujam gaisro šaltiniui. Gaisras pasiekė net atokiau buvusį priemiestį, vadinamąsias totorių Lukiškes²². Vis dėlto kyla klausimas, ar 1760 m. gegužės 28 d. vilniečiai kovojo tik su vienu gaisru. *Kurier Litewski* esanti informacija skatina iškelti hipotezę, jog buvo mažiausiai du ugnies židiniai. Pirmasis, kaip anksčiau minėta, kilo už Aušros vartų, o antras greičiausiai – ponios Petrusovičovos (*Petrusowiczowa*) dvarelyje priemiestyje. Laikraštyje rašoma, kad „vėjo atneštas ugnies kamuolys krito ant Ponios Petrusevičovos dvarelio ties šv. Jurgio kunigais karmelitais“²³. Šis faktas paaiškintų tokias šio gaisro apimtis ir išplitimą.

Ugnis nuniokojo pastatus, stovėjusius tiek prieš, tiek už Aušros vartų, išplito Aušros vartų gatve²⁴ Rotušės (Turgaus) aikštės link, apėmė Subačiaus gatvės abiejose pusėse stovėjusius pastatus ir pasiekė Subačiaus vartus, taip pat statinius, buvusius prieš ir už Šv. Kazimiero bažnyčios, mūrnamius Žuvų turguje (Rotušės aikštės „Žuvų kampe“), pastatus Stiklių ir Žydų gatvėse bei atsirėmė į šalia Šv. Dvasios buvusią Šv. Trejybės bažnyčią Dominikonų (Šv. Dvasios) gatvėje. Toliau plėtėsi Totorių gatve net iki Totorių vartų. Apėmė ir Vokiečių gatvę, siautė gatvėse, vedančiose į Vilniaus vartus. Neaplenkė ir priemiesčių: Lukiškių (greičiausiai kartu su „Puškarnia“) bei, kaip jau buvo minėta, priemiestį, besidriekusį už Aušros vartų, kur ir buvo pirminis gaisro židiny. *Kurier Litewski* puslapiuose esantis aprašymas rodo, kad gaisras nesustojė ties Neries upe. Siautė ir kitame upės krante, pasiglemždamas net ten buvusį mišką.

Nuostolių suvestinė, sudaryta remiantis spaudos pranešimais, yra tokia (ji tik dalinė, nes laikraštyje nėra tikslios informacijos apie nukentėjusius Vilniaus amatininkų bei pir-

¹⁹ *KL*, 1760, nr. 7, *Z Wilna* [1760 V 30].

²⁰ J. P a s z e n d a, min. veik., p. 488.

²¹ M. Klovas, E. Meilus, O. Valionienė, *Vilniaus senamiesčio posesijų raidos XVI–XVIII a. apžvalga*, prieiga per internetą: <http://www.istorija.lt/visi-skaitmeniniai-istekliai/> [žiūrėta 2017 08 01]. J. Paszenda nurodė, kad gaisras 1749 m. kilo šiaurinėje miesto dalyje, žr. J. P a s z e n d a, min. veik., p. 488.

²² *KL*, 1760, nr. 7, *Z Wilna* [1760 V 30].

²³ Ten pat.

²⁴ Ten pat, nr. 8, *Z Wilna* [1760 V 30], l. 1v. Apie tuo metu Vilniuje stovėjusių pastatų lokalizaciją susidaryti vaizdą galime iš: 1760 metų padūmės registras, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVIA*), f. 458, ap. 1, b. 226, l. 1–3 ir toliau.

klių namus ir mūrnamius): per gaisrą, trukusį devynias valandas, sudegė du stačiatikių vienuolynai, vyrų Šv. Dvasios ir moterų Dievo Motinos Apsireiškimo²⁵, beveik visiškai buvo sunaikintas Šv. Teresės (basieji karmelitai) bažnyčios vidus²⁶, o kita katalikų šventykla – Šv. Apaštalo Jokūbo ir Pilypo (dominikonai), stovėjusi už miesto sienos, Lukiškių priemiestyje, ugnies buvo apimta tik iš išorės, apdegė tik „iš paviršiaus“²⁷. Per gaisrą nukentėjo (nors iš medžiagos, esančios čia publikuojamuose šaltiniuose, neįmanoma pasakyti kaip smarkiai) taip pat šios šventovės: Šv. Rapolo bažnyčia Šnipiškėse²⁸, Šv. Jurgio bažnyčia, kunigų pranciškonų bažnyčia bei viena iš unitų cerkvių²⁹. Be to, ugnis pasiglemžė penkis katalikų vienuolynus: tris iš keturių basųjų karmelitų vienuolyno dalių, basųjų karmeličių vienuolyno pastatą, senosios regulos karmelitų, pranciškonų, dominikonų bei unitų bazilionų ir bazilionių. Iš viso Vilniuje sudegė 557 „reikšmingesni“ rūmai, mūrnami, dvarai ir dvareliai³⁰.

Gaisro niokojamame mieste degė ir namai, krautuvės, mėsos krautuvėlės bei grūdų pripildyti sandėliai ar „parduotuvės“ su vynu, midumi ir degtine. Degė Vilniuje buvusių vienuolynų sodai. Remiantis Mindaugo Klovo, Elmanto Meilaus bei Oksanos Valionienės atliktais tyrimais, galima tvirtinti, jog sudegė ta LDK sostinės dalis, kurioje daugiausia gyveno Vilniaus amatininkai bei pirkliai³¹. Reikia manyti, kad vienas šalia kito stovintys namai, kurių dalis greičiausiai buvo mediniai, palengvino darbą ugnies stichijai. Vis dėlto miestą šitaip suniokojusi ugnis neprivertė vilniečių visiškai apieisti kurios nors iš nukentėjusių miesto dalių.

Palyginimui 1748 m. gaisras pasiglemžė tris unitų cerkves bei dešimt Romos katalikų bažnyčių. Būtina pabrėžti faktą, jog tiek šventyklos, tiek vienuolynai, sudegę ankstesniais metais, pvz., Šv. Kazimiero (1749), Šv. Dvasios (1748, 1749), ar Šv. Trejybės (1748, 1749), per 1760 m. kilusį gaisrą nebuvo itin smarkiai ugnies pažeisti. Tad peršasi išvada, jog perstatymo vėjus, kuris Vilniuje prasidėjo po 1737 m., kai medinės Vilniaus bažnyčių perdangos buvo keičiamos mūriniais skliautais, tapo vienu svarbiausių apsaugojimo nuo gaisrų būdų ir bent iš dalies padėjo apsaugoti šias neseniai atnaujintas šventyklas.

²⁵ Apie šio vienuolyno istoriją lakoniškos informacijos galima rasti čia: J. I. K r a s z e w s k i, min. veik., t. 3, p. 66.

²⁶ Informaciją apie basųjų karmelitų konvento patirtą žalą atrandame ir basųjų karmelitų kronikoje, saugomoje archyve Vilniuje, žr. *LVI A*, f. 1135, ap. 20, b. 315, l. 162v–163.

²⁷ *KL*, 1760, nr. 7, *Z Wilna* [1760 V 30].

²⁸ Turime informacijos, kad ši bažnyčia du kartus degė. Vis dėlto ją pavyko apsaugoti nuo visiškai sunaikinimo: „[...] Šv. Rapolo bažnyčia Šnipiškėse du kartus skendo liepsnose, vis dėlto Dievui padedant ugnis buvo laiku pastebėta ir užgesinta“, ten pat.

²⁹ J. Paszenda mini, kad gaisras grėsė ir Šv. Ignoto bažnyčiai. Žr. J. P a s z e n d a, min. veik., p. 488. Tokios informacijos nėra *Kurier Litewski*, žr. *KL*, 1760, nr. 7, *Z Wilna* [1760 V 30].

³⁰ *KL*, 1760, nr [8], *Z Wilna* [1760 VI 6].

³¹ M. K l o v a s, E. M e i l u s, O. V a l i o n i e n ė, min. veik., p. 36–40.

Panašiai nuo ugnies apsisaugojo ir miesto rotušė, kuri, ugnies apsupta, bent jau teoriškai mąstant, turėjo būti sunaikinta. 1749 m. rotušė visiškai sudegė, o šeštajame dešimtmetyje buvo atstatyta. Jeigu pasidomėtume, kaip dažnai LDK sostinė niokojo gaisrai, pastebėtume, kad Vilniuje katastrofos kildavo maždaug kas dešimt metų. Ugnies nuniokotų pastatų atstatymas buvo neregėtai brangus procesas, tačiau, kaip rodo *Kurier Litewski* puslapiuose esanti informacija, manytina, jog XVIII a. viduryje atnaujinami pastatai tapdavo labiau atsparūs gaisrų keliamiems pavojams, tad šios investicijos pasiteisindavo.

Po penktajame dešimtmetyje siautusių gaisrų bei po 1760 m. gaisro vykęs miesto atstatymas įsiliejo į bendrą miesto architektūrinės transformacijos procesą, trukusį kelis dešimtmečius³². Įsimintini J. I. Kraševskio žodžiai, kuris savo keturių tomų veikale *Wilno od początków jego* rašė apie Gedimino miestą, rodos, su tam tikra nostalgijos bei gailėsčio gaidede, kad „[...] vėliau liko tik keli statiniai, turintys senovinių bruožų; nauju būdu pastatai, atstatyti po gaisrų, šiandien nieko mums neprimena, nieko nereiškia. Veltui akimis ieškome tų formų, kurios nuneštų mus į praeitį, nemokšiška taisytojų ranka ant viršaus priklijavo priedų ir dekoru detalių, kuriomis numarino pastatų charakterį. Paskui iškilo daug gražių pastatų, tačiau senasis Vilnius, Jogailaičių Vilnius, kurio likučiai dar buvo matomi prieš kylant paskutiniams gaisrams, jau išnyko amžiams“³³. J. I. Kraševskio žodžiai rodo, kad po kiekvienos katastrofos ateidavo permainingos, labai reikšmingai keitusios miesto vaizdą.

Šaltiniuose surinkta medžiaga tik iš dalies leidžia apibrėžti, kokios transformacijos įvyko miesto urbanistikoje. Šiame tyrimų etape neįmanoma pasakyti, kurie per gaisrą sunaikinti gyvenamieji namai, ypač priklausę ar gyventi Vilniaus amatininkų ir pirklių, buvo atstatyti, o kurie ne. Tikslios informacijos turime tik apie didikams priklausiusius rūmus. Buvo atstatyti visi dešimt sudegusių rūmų. Dalis jų išliko iki šiol (pvz., Tyzenhauzų rūmai Vokiečių gatvėje). Na, o atsakyti į klausimą apie tolesnį gaisro pažeistų namų ir mūrnamų likimą galima būtų tik po kur kas išsamesnių tyrimų, pvz., padūmės registru, sudarytų vėlesniais metais, analizės. Vis dėlto tvirtai galime teigti, kad buvo atstatyti arba suremontuoti visi sakraliniai pastatai – katalikų bažnyčios ir vienuolynai, stačiatikių ir unitų vienuolynai (visi išliko iki šių dienų). Įdomu, kad dauguma šių šventyklų po atstatymo įgavo vėlyvajam barokui, o ne, kaip galėtų atrodyti, klasicizmui būdingą interjerą. Tokia tendencija labiausiai pastebima dviejose šventyklose – Šv. Teresės bei Šv. Apaštalų Pilypo ir Jokūbo. Tad atrodo, jog 1760 m. gaisras neištrynė iš Vilniaus žemėlapiro nė vieno viešosios paskirties pastato.

³² Architekto Jono Kristupo Glaubico (*Jan Krzysztof Glaubitz*) dėka katalikų bažnyčios (tarp jų Šv. Dvasios, Visų Šventųjų, Šv. Kotrynos, Šv. Rapolo) įgavo naujas vėlyvojo baroko formas. Taip buvo 1761 m., kai pagal šio architekto projektą buvo pastatyti garsūs vartai į bazilijonų vienuolyną prie Šv. Trejybės cerkvės, žr. A. R. Č a p l i n s k a s, min. veik., p. 232–233.

³³ J. I. K r a s z e w s k i, min. veik., p. 96.

Apibendrinami galime teigti, jog 1760 m. gaisrą reikia laikyti vienu didžiausių iš visų XVIII a. niokojusių LDK sostinę gaisrų. Jo apimtys viršijo 1749 m. kataklizmą. Žala, padaryta viešosios paskirties pastatams, apytiksliai prilygsta tai, kurią padarė penktajame dešimtmetyje siautę gaisrai. Taip pat galime pastebėti, kad tos šventyklos, kurios buvo atstatytos po 1748 ir 1749 m. kataklizmų, per 1760 m. gaisrą nebuvo taip ženkliai sunaikintos, kaip būtų galima po tokio gaisro tikėtis. Be abejo, įdomių išvadų galėtų pateikti miesto knygų analizė, kuri greičiausiai atskleistų ir Vilniaus valdžios priešgaisrinę politiką³⁴. Reikėtų taip pat atlikti papildomus tyrimus, kad sužinotume, kokių nuostolių patyrė vilniečiai amatininkai ir pirkliai. Tokia informacija suteiktų žinių ne tik apie šios miesto visuomenės grupės turėtą nekilnojamąjį turtą, jo valdymą, bet ir apie pačius miesto gyventojus. Tad miesto gaisrus, viena vertus, reikia vertinti kaip miestą niokojusį gaivalą, o kita vertus, kaip impulsą, skatinusį ne tik jo atstatymą, bet ir perstatymą naująja dvasia, naudojant naujas technikas bei medžiagas.

Redakcinės pastabos. „Žinių iš Vilniaus“, paskelbtų laikraštyje *Kurier Litewski*, tekstas parengtas spaudai laikantis nurodymų, esančių „Leidybos instrukcijoje dėl istorinių šaltinių nuo XVI amžiaus iki antrosios XIX amžiaus pusės leidybos“ (*Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI wieku do połowy XIX wieku*), kurią parengė Lenkijos mokslų akademijos (PAU) Istorijos komisija 1949 m., o išleido 1953 m. Kad skaitytojams būtų lengviau naudotis čia skelbiamais šaltiniais, buvo pasitelkti ir specialūs šiai publikacijai pritaikyti sprendiniai.

Tekste didžiosios raidės rašomos pagal šiuolaikinius reikalavimus. Pritaikyti ir skyrybos ženklai, kad skelbiamas šaltinis būtų lengviau suprantamas. Atsisakyta išskirti raides „s“ ir „l“ (vad. „s“ ilgąją).

Raidė „x“ rašoma „ks“, laikantis tarties taisyklių. Sumoderninta balsės „y“ rašyba. Tose vietose, kur „i“ atlieka šių dienų „y“ funkciją (ir atvirkščiai), naudojama šiuolaikinė rašyba. Atsisakyta senųjų nosinių balsių, taigi „à“ pakeista į „a“. Tose vietose, kur raidė „o“ tariama kaip „ó“, rašoma „ó“. Šiuolaikiškai rašomi žodžiai, kuriuose raidė „s“ įgauna raidės „z“ skambesį, pvz., „niebezpieczeństwo“ (pavojus) vietoj „niebiespieczeństwo“. Tiek lenkų kilmės žodžiuose, tiek skoliniuose atsisakyta dvigubų raidžių.

³⁴ Verta pabrėžti, kad Zofia Zielińska vyskupo koadjutoriaus Juozapo Stanislovo Sapiegos (Józef Stanisław Sapieha) biogramoje rašė: „Besisielojantis dėl didžiulio gaisro Vilniuje, kurį stebėjo 1748 birželį iš savo rūmų Antakalnyje, S. kartu su kancleriu J. F. Sapiega ir etmonu M. Radvila parengė miesto atstatymo ir jo apsaugos nuo gaisrų ateityje planą. Nuo 1749 metų pavasario nesėkmingai bandė įkalbėti šiuo planu pasinaudoti vienuolynus, bajorus ir Vilniaus magistratą, kurie nesutiko padengti kaštų [...]“, Z. Zielińska, Sapieha Józef Stanisław (1708–1754), *Polski słownik biograficzny* (toliau – *PSB*), t. 35, Warszawa, 1994, s. 26. Svarbus buvo ir sprendimas, priimtas 1766 m. seime, kuriuo Vilniuje buvo uždrausta statyti medinius namus, žr. *Volumina legum*, t. 7, s. 242–243; J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, min. veik., p. 180. Taip pat žr.: T. Naruszewicz, min. veik., p. 93–97.

Publikacijoje naudojami du trumpiniai: „XX“ – *księža* (kunigai); „Xcia“ – *księcia* (kunigaikščio); o du kiti suvienodinti: „X“ – „ks.“ (*księstwo* – kunigaikštystė), „jmś“ – „jm.“ (*jego mość* – jo malonybė). Trumpinys „w.“, reiškiantis žodį „*wielki*“ (didysis), naudojamas prie pareigybių pavadinimų, pvz., *hetman wielki* (didysis etmonas), tačiau paliktas prie tikrinio pavadinimo „W. Ks. Litewskie“ (Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė). Laikantis rašybos taisyklių rašomi žodžiai su priešdėliais, pvz., „*z rzadka*“ vietoje „*zrzadka*“.

Palikta originali šių žodžių rašyba: *szroda* (trečiadienis), *wdłuż* (išilgai), *wpadszy* (įkritus), *szymatycy* (schizmatikai), *szrodek* (vidurys), *przenioższy* (pernešęs), *ociec* (tėvas), *barzo* (labai), kad liktų anuometinės tarties pėdsakų.

Laikantis instrukcijos buvo išplėsti skaitvardžiai, kiekiniai ir kelintiniai, – išskyrus datų užrašymą, pvz., „o godzinie jedenastej“ (vienuoliktą valandą), vietoj „o godzinie 11“ (11 val.).

Atlikta ir asmenų identifikacija, – jeigu originaliame tekste yra nurodyta asmens pavardė, laužtiniuose skliausteliuose įrašytas vardas, o bibliografinis aprašymas pateiktas išnašoje. Jeigu įrašyta asmens pareigybė arba jo vykdytos funkcijos, tada vardas ir pavardė kartu su dalykiniu aprašymu yra pateikti išnašoje. Asmenys identifikuoti naudojantis biogramomis, esančiomis Lenkijos biografijų žodyne (*Polski słownik biograficzny*) bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigūnų sąrašais.

Lotynų kilmės žodžiai paaiškinti išnašose.

Visi šaltinio publikacijos parengėjos padaryti originalaus teksto papildymai įrašyti laužtiniuose skliausteliuose.

***Kurier Litewski*, nr. VII, 1760 metai, gegužės 30 diena, Vilnius.**

Z Wilna, dnia 30 maja.

Straszliwy pożar tego stołecznego Księstwa Litewskiego miasta okropnym widokiem w pałacach, dworach, kamienicach a nawet i ludziach od ognia gwałtownego z wiatrem złączonego, od Ostrej Bramy ku Łukiszkom pędzącego pochłoniętych, wszystkich tu przytomnych przeraża oczy; zostawił wielką część obywatelów bez chleba, bez domu, bez sprzętu ze wszystkiego ogołoconych albo po polach się tułających, albo po pogorzeliškach jęczących a nędznie swój żywot oplakujących.

Zaczął się *die 28 praesentis*³⁵ we śródę, po Zielonych Świątkach, o godzinie jedenastej przed południem od dworku za Ostrą Bramą położonego a z komina zapalonego, gdzie bliskie z obu stron ulicy dworki i pałace pożarł, wdłuż aż na dworku Pani Przemienieckiej, a w szerz zaś na ogrodzie księży Karmelitów Bosych skończył się. Wpadszy

³⁵ *die 28 praesentis* (lot.) – šio mėnesio (t. y. gegužės) 28 diena.

dalej za mury spalił po prawej ręce syzmatyków³⁶ i syzmatyczek³⁷ monastery, trzy części klasztoru księży Karmelitów Bosych, czwartą obroniono, kościół³⁸ zaś zewnątrz i wewnątrz ze wszystkimi ołtarzami i obrazem Pana Jezusa u słupa, (którego niegdyś w swym pokoju św. Kazimierz do modlitwy używał) kamienice i dworki aż do Subocz Bramy z jednej i drugiej // [l. 1 v] strony ulicy oprócz pałacu Duninowskiego nazwanego, którego tylko oficyny zgorzały. Kamienice niektóre przed kościołem Świętego Kazimierza w tejże linii ze środka, a za Kościołem oprócz kilku obronionych, wszystkie zewnątrz i wewnątrz aż do kamienicy księży Bazyljanów pod Spaską cerkiew, gdzie się pożarł zastanowił.

A ratusz przeniošszy w całości zostawiony, kamienice na Rybnym Targu, Szklannej i Źydowskiej ulicach aż do księży Dominikanów i św. Trójcy wymiółł z pałacami Pacowskim³⁹ na Rybnym Rynku, Pocijowskim na Długiej ulicy, ledwie którym kamienicom przepuściwszy lepiej opatrzonym. Zaniesionym szturmem kawał ognia pałł na dworek pani Petruszewiczowej pod księżmi Karmelitami Św. Jerzego i kilka wkoło dworków pochłonał, zgorzały także oficyny księdza biskupa wileńskiego⁴⁰, dworki z tej strony od miasta koło Tatarskiej Bramy, także za kościołem św. Trójcy, oficyny pałacu j. pana [Stanisława] Brzostowskiego⁴¹ starosty bystrzyckiego. Na Niemieckiej ulicy z prawej strony, kamienice rogowe od rynku, oficyny i kilka pokojów w pałacu jm. pana [Józefa Skumin] Tyszkiewicza⁴² ciwuna wileńskiego i dalej acz z rzadka kilka kamienic i dworków aż do klasztoru Panien Benedyktynek z wielkiego od bliskiego spalonego dworku niebezpieczeństwa ratowanego, dla którego uniknienia panny tak zakonne, jako i świeckie musiały na czas ustąpić w pole. Za Wileńską Bramą z prawej strony od miasta oprócz kilku domów zaraz za murem starego pałacu księcia Radziwiłła⁴³ wszystkie domy aż do pałacu jm. pana [Jerzego] Abramowicza⁴⁴ podwojewodzkiego wileńskiego, zgorzałego razem w perzynę poszły.

³⁶ Stačiatikių Šv. Dvasios vyrų vienuolynas.

³⁷ Stačiatikių Dievo Motinos Apsireišimo moterų vienuolynas.

³⁸ Šv. Teresės bažnyčia.

³⁹ Tai buvo vadinamieji „etmonų“ rūmai, nes 1667 m. juos nupirko didysis Lietuvos etmonas Mykolas Kazimieras Pacas (*Michał Kazimierz Pac*) (1624–1682), žr. A. Przyboś, *Pac Michał Kazimierz (1624–1682)*, *PSB*, t. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1979, s. 727.

⁴⁰ Mykolas Jonas Zenkovičius (*Michał Jan Zienkowicz*), Vilniaus vyskupas (1730–1762).

⁴¹ W. K o n o p c y ņ s k i, Stanisław Brzostowski (1733–1769), *PSB*, t. 3, Kraków, 1937, s. 56–57.

⁴² *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa, 2004 (toliau – *UW*), s. 93, nr 252.

⁴³ Vilniaus gatvėje buvo vadinamieji Jonušo (Janušavos) rūmai, statyti Jonušo Radvilos (m. 1655). 1760 m. šie rūmai priklausė Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei (1702–1762), žr. H. Dymnicka-W o ł o s z y ņ s k a, Radziwiłł Michał Kazimierz zw. Rybeńko (1702–1762), *PSB*, t. 30, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1987, s. 299–306.

⁴⁴ *UW*, s. 164, nr. 840.

Z lewej strony Ostrej Bramy idąc do miasta zgorzały klasztor księży Bazylianów i Bazylianek, które z trudnością się ratując osobliwie jedna barzo słaba zakonnica, salwowały się do dworu jmcí pana [Rafała Józefa] Jeleńskiego⁴⁵ podsędką wilkomierskiego. Dalej szerząc się ogień popalił wiele kamienic ledwie która minąwszy aż do luterskich⁴⁶, które całe zostały jako też i pałac jmcí pana [Jana Jerzego Detlofa] Fleminga⁴⁷ podskarbiego wielkiego W. Ks. Litewskiego oprócz stajen i kuchni, które spaliły się bez żadnej jednak innej szkody. Bliski jednak pałac jmcí pana [Antoniego] Tyzenhauza⁴⁸ podstarościego grodzieńskiego *funditus*⁴⁹ zgorzał. Największa kłęska // [1. 2] w tyle Niemieckiej ulicy, gdzie wszystkie domostwa wymiół ten nieszczęśliwy przypadek aż do klasztoru panien Karmelitanek Bosych i księży Karmelitów Wszystkich Świętych, a od nich murami miejskimi, aż do Trockiej Bramy i dalej przez ulicę aż do Wileńskiej. W którym przeciągu spłonął cały osobliwszej piękności, wesołości i wspaniałości nowo erygowany⁵⁰ pałac, stem tysięcy⁵¹ nieoszacowana szkoda jmcí pana [Andrzeja] Ogińskiego⁵² marszałka wielkiego W. Ks. Litewskiego, pałac jmcí pana [Jana Ignacego] Monkiewicza⁵³ podsędką wileńskiego, klasztor i z folwarkiem w perzynę obrócony księży Franciszkanów, pałac jmcí pana [Jana Litawora] Chreptowicza⁵⁴ kasztelana nowogródzkiego, oficyny księcia hetmana wielkiego W. Ks. Litewskiego⁵⁵, oficyny pałacu jmcí pana [Marcina Teodora] Oskierka⁵⁶ starosty miadziolskiego. Za Wileńską zaś Bramą po lewej ręce w szerz aż do pałacu jmcí pana [Michała] Brzostowskiego⁵⁷ pisarza wielkiego W. Ks. Litewskiego

⁴⁵ Ten pat, p. 462, nr. 3488.

⁴⁶ Liuteronų.

⁴⁷ *Urządnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik, 1994 (toliau – UC), s. 159, nr 1231.

⁴⁸ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa, 2009 (toliau – UT), s. 309, nr 2111.

⁴⁹ *funditus* (lot.) – visiškai.

⁵⁰ Pastatytas.

⁵¹ Šimtas tūkstančių.

⁵² *Deputaci Trybunahu Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spisy*, red. A. Rachuba, Warszawa, 2004, s. 263. Informacijos apie Oginskio patirtus nuostolius randame viename iš jo laiškų, rašytų kanauninkui Jonui Dominykui Lopacinskiui (*Jan Dominik Lopaciński*). Šį laišką savo straipsnyje panaudojo Domininkas Burba, žr. D. B u r b a, Bajorų gyvenimo peripetijos XVIII amžiaus vidurio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje pagal Vilniaus kanauninko Jono Dominyno Lopacinskio asmeninę korespondenciją, *Istorija: mokslo darbai*, t. 97, nr. 1, 2015, p. 33.

⁵³ UW, s. 154, nr. 757.

⁵⁴ G. R y ż e w s k i, *Ród Chreptowiczów herbu Odrowąż*, Kraków, 2006, s. 149–160.

⁵⁵ Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė, LDK didysis etmonas 1744–1762 metais, žr. UC, p. 44, nr. 150.

⁵⁶ M. M a t u s z e w i c z, *Diariusz życia mego*, t. 2: 1758–1764, oprac. B. Królikowski, komentarz Z. Zielińska, Warszawa, 1986, s. 740.

⁵⁷ UC, s. 135, nr. 1019.

wzdłuż zaś aż do Wilii żadnego domostwa nie zostawiwszy oprócz kilka domków nad Wilią. Dalej ulica ciągnąca do św. św. Filipa i Jakuba cała, klasztor księży Dominikanów św. św. Filipa i Jakuba ze wszystkim, a kościół z wierzchu tylko, dalej Łukiszki tatarskie całe i z meczetem, pałac jmci pana [Ludwika] Pocięja⁵⁸ strażnika W. Ks. Litewskiego ze wszystkim, także dworek jmci pani Konarskiej, pałac oprócz pozostałych oficyn jmci pana [Tadeusza Franciszka] Ogińskiego⁵⁹ kasztelana trockiego, a w nim czternaście łasztów soli, sto pięćdziesiąt beczek żyta, skrzynie, kufry *etc.* i na tym pałacu z tej strony Wilii szerząc się pożar przestał, a rzuciwszy się przez rzekę na drugą zapalił las, spalił młyn i karcznię dość odległą, do Słuczyzny należąca, który las dotąd gorzeć nie przestaje. Kościół nawet Św. Rafała na Snipiszkach dwa razy się zajmował, wszakże za pomocą Bożą ogień zaraz postrzeżono i ugaszono.

Ten pożar u księży Bazylianów, u księży Franciszkanów na Piaskach, u księży Dominikanów na Łukiszkach i pod księżmi Karmelitami Św. Jerzego grasować począł teje prawie samej godziny na miejscach dość od siebie odległych dla ognia, od wiatru rozrzuconego. Trwał zaś od jedenastej do godziny ósmej popołudniu znacznie.

Nazajutrz to jest 29 *praesentis* Trybunał dla zgorzenia miasta zalimitowano do dnia dziewiątego czerwca [...].

***Kurier Litewski*, nr. [VIII], 1760 metai, birželio 6 diena, Vilnius.**

Z Wilna, dnia 6 czerwca.

[...] Po wytrzymanej straszliwej od ognia klęsce, tygodnia przeszłego obszernie opisanej, w ustawicznej trwodze dalszych pożarów, częścią dla niezwyčajnej suszy, częścią dla wiatrów panujących zostawało stołeczne to Księstwa Litewskiego miasto, i dlatego w dzień i w nocy miało się, i ma się na ostrożności. Jakoż na Skopówce, na Sawicz ulicy i na innych miejscach z nagłą wybuchającemu ogniewi uczyniona pilność szkodzić nie pozwoliła. Nie miał tego szczęścia // [I. 1v] [dom kalwiński za Trocką Bramą, który z] niewiadomej przyczyny zgorzały, spłonął sam jeden dnia 30 maja.

Na oddalenie nieszczęśliwego przypadku oraz na uproszenie deszczu, czuły nad potrzebami trzody swojej j. w. nasz pasterz⁶⁰, przybyły z Werek nakazał suplikacje⁶¹ po wszystkich tutejszych kościołach w niedzielę przeszłą, po których zaraz Ociec miłosierdzia, Bóg dobrotliwy wejrzał na nas strapionych i hojnym deszczem upragnioną ziemię

⁵⁸ Ten pat, p. 192, nr. 1544.

⁵⁹ *UT*, s. 130, nr. 550.

⁶⁰ Mykolas Jonas Zenkovičius.

⁶¹ *suplikacija* (lot. *supplicatio*) – maldavimas, prašymas. Katalikų giesmė, giedama per gamtos stichijas.

tego dnia z południa napoił, a innych dni prze rosę i przy chłodniejsze poranki łagodząc, we srzędę, czwartek i dzisiaj znowu z lekka odwilżył.

Uroczysta procesja z obrazem św. Agaty przy licznych tak duchowieństwa świeckiego i zakonnego, jako też państwa i różnego ludu zgromadzeniu odprawiła się w poniedziałek przeszły z katedralnego do Św. Kazimierza Domu Profesów⁶² *Societatis Jesu* kościoła na uproszenie zachowania od ognia.

Podczas pożaru 28 maja, we srzędę przeszłą, tak za Ostrą Bramą, jako też od Ostrej Bramy idąc w miasto po prawej ręce, aż do Subocz Bramy, a prosto rynkiem w linii kościoła Św. Kazimierza aż do kamienicy księży Bazylianów kończącej w tym rzędzie pożar, blisko cerkwi Św. Mikołaja na Wielkiej ulicy leżącej w przeszłytygodniowych gazetach Spaskiej nazwanej (iż od Spaskiej katedralnej dependuje, nie iżby koło Spaskiej właśnie rzeczonyj miał ogień domom dotąd w całości zostającym szkodzić). Także z lewej strony Ostrej Bramy wściąg ku rynkowi po wszystkich ulicach i miejscach, aż do Wilii, pałacu jmcí pana podwojewodzego wileńskiego⁶³ niedaleko Zielonego Mostu leżącego i księży Karmelitów Św. Jerzego sposobem w przeszłych nowinach wyrażonym zgorzało kościołów dwa, klasztorów sześć, pałaców, kamienic, dworców i dworców znaczniejszych pięćset pięćdziesiąt siedem i z górą nie rachując pokątnych i oficyn po pałacach pochłonięnych. Zważając jednak rozległość pogorzelska zdaje się barzo szczupła ta liczba, a przeciwnie zapatrując się na liczbę kłęska widzi się niewielka, atoli zważywszy kamienice barzo obszerne, większe po kroków dwieście obszernością a gospodarzów po dwudziestu, trzydziestu i więcej podczas mające; pałace po kroków trzysta i czterysta. // [l. 2] Klasztory w zamurowaniu po kroków pięćset i sześćset; ogrody po przedmieściach, i liczba dość znaczna i kłęska dość wielka ukaże się.

Nie wchodząc w ścisłe, a z czasem pewniejsze szkód wyliczenie: księży Franciszkanów, księży Bazylianów, z pannami Bazyliankami zostawił ten pożar przy samych tylko kościołach; księżom zaś Dominikanom na Łukiszkach oprócz pięciu bułek chleba ratowanych i kościoła ze śrzedka, wszystko odjął. Nawet wyrwane od ognia srebro kościelne częścią połamano, częścią rozkradziono. Księży Karmelitów Bosych i kościelowi nie przepuścił, lecz całe z wierzchu i ze śrzedka spalił. Jmcí pana [Jana] Ciechanowieckiego⁶⁴ starosty opeskiego w pałacu, obiciach bogatych, sprzęcie *etc.* na czterdzieści tysięcy szkoda wynosi. Jmcí pan Schultz towarzysz petyhorskiej chorągwi ratując kufer we dworku swym na Łukiszkach, ogarniony od płomienia znaleziony opalony, nieżywy. Pana Przemienieckiego obywatela tutejszego, któryz lekko szkodę rachują na osiemdziesiąt

⁶² *Encyklopedia wiedzy o Jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków, 2004 (toliau – *EWoJ*), s. 744–745.

⁶³ Jurgis Abramavičius (Jerzy Abramowicz).

⁶⁴ M. Matuszewicz, *min. veik.*, t. 2, p. 697.

tysięcy i z górą kładą. Pan Osipowicz kupiec wileński w samej soli koło dwóch tysięcy talarów szkodował *etc.* Za Wilią po uśmierzonym w mieście pożarze Zwierzyniec do Słuczyny należący z przyległymi domami i cegielniami zgorzał i nie prędzej ogień ustał, aż niedzielnym deszczem był zalany.

Żeby zaś każdy kłęski od ognia miastu temu poczynione mógł lepiej zrozumieć, kładną się dawniejsze pożary: roku 1749 8 czerwca z przedmieścia Subocz Bramy wszczęty pożar, spalił kamienic z dworami dwieście dziewięćdziesiąt dwa, kościoły Św. Kazimierza Jezuicki, Św. Mikołaja do księży Franciszkanów należący, Św. Trójcy i cerkiew nieunicka, klasztory księży Dominkanów Św. Ducha, księży Franciszkanów i monastyr nieunicki. Roku 1748 11 czerwca z Zarzeczca zajęty pożar pochłonął kamienic z dworami czterysta sześćdziesiąt dziewięć, kościoły Św. Jana Jezuicki z Akademią, księży Dominikanów, księży Franciszkanów, księży Augustianów, Ojców Bonifratelów, Ojców Rochitów z klasztorami. Klasztor księży Pijarów z kaplicą, kościoły Św. Trójcy, Św. Maryi Magdaleny, cerkwie Spaska, Św. Mikołaja, Piacionkę i Woskroseńską. Roku 1737 2 czerwca przy młynach królewskich zajęty pożar wszystkie kościoły, klasztory, pałace i domy wciąż Wielką, Zamkową ulicą mimo // [l. 2v] ratusza popalił aż do Trockiej Bramy, między którymi [są]dową izbę, pałac biskupi, kościół Św. Magdaleny, kościół i klasztor Ojców Bonifratelów, nowicjat jezuicki z kościołem⁶⁵, klasztor i kościół panien Benedyktynek, kościół i klasztor księży Dominikanów św. Ducha, kościół św. Trójcy, alumnat, *seminarium diaecesatum*⁶⁶, kamienice kanonickie, kościół i Kolegium Akademickie, klasztor księży Piarów, klasztor i kościół księży Franciszkanów, kościół luterską *etc.*

Bernadetta Mańś – humanitarinių mokslų daktarė, Adomo Mickevičiaus universiteto Poznanėje Istorijos instituto Naujųjų laikų istorijos iki XVIII a. katedros dėstytoja (adjunktė).

El. paštas: bernadetta13a@interia.pl

⁶⁵ Šv. Ignoto bažnyčia. Apie ją žr. *EWoJ*, s. 743–744.

⁶⁶ *seminarium diaecesatum* (lot.) – diecezinė (vyskupijos) dvasinė seminarija. Vilniuje veikė nuo 1582 m. Apie ją žr. *EWoJ*, s. 610.

RECENZIJS IR ANOTACIJOS

„Formularz z Uppsali“. Późnośredniowieczna księga formularzowa biskupstw pruskich (Fontes Towarzystwo Naukowe w Toruniu, t. 109). Komentarz i edycja Radosław Biskup. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2016. 396 p. ISBN 978-83-65127-16-7

Rašytiniai istorijos šaltiniai leidžia pažinti praeities žmonių mintis, kalbėjimo būdą ir tuometines realijas. Plunksna, rašikliu, kaltu, peiliu, antspaudu, spaustuviniu presu, mašinėle, klaviatūra ir kitaip perteikti žodžiai pasakoja daugiau, nei ketino pats autorius. Atidžiam skaitytojui papildomos informacijos suteikia rašysena ar pasirinktas užrašo atlikimas, nutylėti dalykai ar mintis, slypinti tarp eilučių, ir kalbėjimo būdas, rašalas – dažai ir medžiaga, ant kurios rašoma, spausdinama. Taip pat rašytinio šaltinio autorystė, sukūrimo vieta, aplinkybės, aplinka, naudojimo ir poveikių kontekstas.

Vis labiau tostant nuo užrašymo laiko, šaltinio pagalbinių tyrimų reikšmė didėja. Jie padeda „išversti“ tekstą į dabarties kalbą. Tai neišvengiama skelbiant rašytinius šaltinius kitomis formomis – skaitmenizuojant, spausdinant ir pan. Jų publikavimas plečia tyrėjų ir susipažįstančiųjų su šaltiniu ratą. Kartu iš užmaršties išplėštas tekstas prikeliamas naujam gyvenimui. Rašytinių šaltinių tyrimai apima kur kas daugiau nei įprastą teksto skaitymą, jo supratimą ir interpretavimą. Diskusija tarp šaltinio, praeities tyrinėtojų ir dabartyje atsiveriančių „perskaitymo“ galimybių – nepertraukiamas istorijos vyksmas. Tyrimų metodų plėtra, naujų priėgų atradimas skatina grįžti prie pirminių šaltinių, juos iš naujo interpretuoti besikeičiančiame dabarties kontekste. Šaltinis tampa istorijos faktų kaupykla vis kitoms tyrėjų kartoms. Juos sisteminant, analizuojant, apmąstant, įsisąmoninant kuriamas istorinis pasakojimas.

Istoriko kuriamo naratyvo branda ir atsparumas laikui lemia poveikį istorinei są(vi)monei. Iki šiol aktualios ir naujai perleidžiamos XIX–XX a. parengtų Lietuvos, Lenkijos, Livonijos, Prūsijos viduramžių šaltinių publikacijos¹. Daugelis pagal tyrimus

¹ Plg. *Scriptores Rerum Prussicarum*, hrsg. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehle, W. Hubatsch, Königsberg, 1861–1968, Bd.1–6; *Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch*, hrsg. F. G. Bunge, Reval, 1853–1914,